

Bertha Zoltán

Hűség a szabadsághoz

In memoriam Turcsány Péter (1951–2015)

A hetvenes évek végén fellépő fiatal költőnemzedék egyik legmarkánsabb, legeredetibb tehetségű alkotó személyisége kétségtelenül a hetven éve született Turcsány Péter volt. Öt verssel is szerepelt már a Vasy Géza által szerkesztett, s teljes nemzedéki körképet nyújtó reprezentatív líraantológiában: a *Madárútonban* (1979). Emblematikus a cím is: „Madárúton kik járnak vajon? A költők természetesen, az örök vándorok, a soha meg nem érkezők és a mindig, mindenütt otthonosak” – fogalmazta találón a kötet bevezetőjében a szerkesztő. És valóban, nagyon illik ez a meghatározás Turcsány Péterre is. Az ő örökös nyugtalansága, vagabundus természete, jocular alkata, tervehalmazó lendületessége és nyitottsága kiválóan példázta egész generációja életérzését és mindig újat kezdeményező magatartásformáját. Bravúros vágánsdalok, zsonglőrös trubadúr-énekek, színes vándor-metaforák (Szörényi László szavával: a „nyelv mélyéből” felhangzó ütemek) sorakoznak fel már ezekben az első antológiadarabokban is; „Hajtókám, / hajtókám, / tizenegy águ lilium, / tizenegy águ lilium. // Szirmos hold, / szirmos hold, / téli éjszakán, rajta, / téli éjszakán, rajta. // Gyaloglok, / gyaloglok, / derekam fényes tej-gerinc, / burkolva súlyos égbe, / burkolva súlyos égbe” – hangzik *A gyaloglás dalából* is. Péter mindig úton volt, és törte az utat, élen járt, és már ifjan vezéregyéniséggé vált. Avantgárd gesztusokkal és mélyeséges hagyománytisztelettel ötvözőtt (a bartóki ideálokat szem előtt tartva) népi tradíciókat és modernista szemléletformákat. Költői kifejezőskultúrája maga volt a nyelvi szabadságharc aktivizmusa-akcionizmusa a kádárista diktatúrában: hiszen tobzódása a nyelvjátékok özönében, verstani műveltségével megalapozott líraformáló tudatossága, értékőrző és értékújító elszántsága (a Kulcsár Szabó Ernő szerint is „virtuóz technikával teremtett lírai világ” összes tényezője): mind-mind a teljesség sóvárgásából fakadt. Ezért nem csak művelte, de kutatta, értelmezte is a magyar irodalmat – alapos művészetszociológiai, irodalomelméleti felvértezétséggel. És úgy egyeztetette a legkülönbözőbb megszólalásfajtákat, nyelvi regisztereket és hangzásvilágokat, hogy az szinte maga volt a különféle ízlésirányzatokon felül álló, a sokféleséget termékenyen magába fogadó és kigyümölcsöztető törekvések szintézise. Az akkori fiatal irodalomban ez végtelenül rokonszenves erőfeszítés és gondolkodás volt: hogy tehát nincsenek tabuk, s hogy a látszólag legtávolabbi stílusalakzatok is összeszikkraztathatók – az underground hangzatoktól a népdalszerű archaikusságig. Korlátlan, korlátozhatatlan szabadság a nyelvben (az úgynevezett „nyelvi fordulat” jegyében is) – és csorbíthatatlan autonómia, függetlenség, szuverenitás a szellemi

közéletben, a nyolcvanas évek rendszerváltáshoz vezető szellemi, erkölcsi, lelki és nemzetpolitikai harcaiban, küldetéses szabadságküzdelseiben: ez volt a költő legfőbb eszménye, és ebben társakra is talált a maga nemzedékében, meg persze mestereiben s az utána jövőkben. A fiatal írók szövetségében, a József Attila Körben is barátokra, követőkre lelve alapította meg a *PoLiSz* folyóiratot, amely a pluralista világmépi és stílári irodalomelképzelés jegyében az egyike volt az akkor heves hadakozásokkal kivívott négy orgánum – a *PoLiSz* mellett *A '84-es kijárat*, a *Dolog és Szellem*, az *Új Hölgyfutár* – együttesének, mondhatni „hadosztályának”: amely „csapatok” összessége tehát hadat üzent a kommunista emberellenességnek és önkényuralomnak, a magyar szellemi értékeket csonkító bornírtságának. Turcsány Péter szüntelenül élen járt az egyetemes szellemi kultúra és a magyar nemzet felszabadításában is. Írástudói eltökéltségét, elkötelezettségét és szolgálattévő áldozatosságát, önzetlenségét híven jelzi, hogy míg a többi három folyóirat-formáció hamar megszűnt a rendszerváltozás lázában: a *PoLiSz* még évtizedekig működött alapító főszerkesztője jóvoltából és különleges állhatatosságának köszönhetően.

S aztán – az 1990-es fordulat után – még inkább kibontakozott, kiteljesedett a maga írói életműve is. Sorra jelentek meg az impozáns könyvei, verseskötetei, egyéb írásainak gyűjteményei. Egy magával ragadón, karizmatikusan felelősségteljes poéta és (köz)gondolkodó arca is kikerekedik ezekben a kötetekben. Akinek vállalkozásai hatalmas feszítávolságú értékdimenziók összekötését célozták és jelentették. Még a kötetcímeiben is jelentkezik ez a széles horizontú eszmélkedés és ez a feladhatatlan tisztánlátás és elhivatottságérzet. Már az első kötetektől kezdve. *Tarisznnya* (1982): a kötöttségeit levető, de az örök emberi értékekhez foggal-körömmel ragaszkodó fiatalság vallomása, hitvallása. *Testamentum* (1986): az élet és a halál végletei között száguldozó gondolat felboltozódása. *Mázsa és pehely* (első gyűjteményes verseskönyve, 1995): a könnyűség és a szabadon megválasztott egzisztenciális imperatívuszok egyidejű átélése. *Megmentett tisztásaink* (1998), *Emelkedj, Atlantisz!* (2003): magukért beszélő emelkedett szentenciák, konfesszionális létparancsok emberség és magyarság természetszerűen összefüggő és erőszak nélkül egymástól soha el nem választható, szervesen összetartozó, organikusan kivirágzó értéktartományainak feltétlen megtartandóságáról. Hogy semmi ne mehessen veszendőbe, amit ez a nép viharos történelme során humanitás és divinitás összekapcsolásában, profán és szakrális szférák létezés módjainak metafizikai egyesítésében véghezvitt. *Arc és lélekzet* (2011), *Hűség a szabadsághoz!* (2012), *Tisztítóűz fényében* (újabb válogatott gyűjtemény, 2012), *Tusa az életért* (2015): ugyancsak a legnemesebb egyetemes emberi és gyökeresen magyar eszményállító önismereti kötelezettségvállalás, a legfőbb értékek védelmében. És ha versben mindezek a fényes ideálok kísérelték meg a kicsiszolódást: akkor az irodalomkritikus, értekező, tudós Turcsány Péter monumentális könyvében (*A mérleg közepén*, 2001) is ilyen tágassággal és színpompával sora-

koznak fel a poétikai, verstani, szociológiai, pedagógiai, közügyi írásművek. Poeta doctus volt ő: a világirodalom és a magyar irodalmi kultúra széles távlatai nyílnak itt meg. Lelkesen és lelkesítőn ír a vallási kultúra lélekemelő minőségéről, az avantgárd áramlatok felszabadító erejéről vagy az elherdált magyarságsajátosságok visszaszerzésének szükségességéről. Felvonulnak ezekben a gondolatgazdag eszmefuttatásokban, esszéekben, tanulmányokban, könyvkritikákban olyanok például, mint Salvatore Quasimodo (akit ő fordított is), és felsorolhatatlanul a magyar klasszikusok és kortársak Zrínyitől, Kölcseytől, Vörösmartytól, Reviczkytól, Adytól, Babitstól, Juhász Gyulától, Áprily Lajostól, József Attilától, Sinka Istvántól, Weöres Sándortól Kormos Istvánig, Mészöly Miklósig, Csoóri Sándorig, Ratkó Józsefig, Buda Ferencig, Nagy Gáspárig, Oravecz Imréig, Esterházy Péterig vagy a mesterként és barátként is olyan nyira megbecsült Balaskó Jenőig. Csodálatos panoráma. S ha az utókor méltóképpen kíván számot adni Turcsány Péter szellemi örökségéről: csak ennek a kétkötetes nagy munkának a feltétlen elismerésével lehetne azt kezdenie.

De folytatni is kellene azoknak az elévülhetetlenül érdemleges teljesítményeknek a méltatásával, amelyek nélkül ma fájdalmasan szegényebbek lennénk. Turcsány Péter folyton kultúraszervező, mindenesi feladatokat rótt magára és óriási szolgálattévő missziót vállalt annyi mindenben. Szakadatlan kultúra- és magyarságmentő tevékenysége, példaadó érték- és kultúrateremtő energikussága izzó, sőt lobogó haza- és emberszeretettel párosult, s minden eltökélt és célirányos cselekedetét a szenvedélyesen rebellis igazságvágy és a hajlíthatatlan értékonzervatív meggyőződés együtt, egyszerre vezérelte. Megalapította a Kráter Műhely Egyesületet és annak könyvkiadóját. Számtalan kötetet jelentetett meg, s egyik leginkább mértékadó sorozatának a *Teleszkóp* címet viselő bizonyult. Ebben láttak napvilágot többek között Gulyás Pál, Kerényi Károly, Vargyas Lajos, Tornai József, Tüskés Tibor, Tamás Attila, Csűrös Miklós, Pomogáts Béla, Fekete György, Szemadám György, Ferenczi László, Márkus Béla, Mezey László Miklós, Kaiser László, Bakonyi István, Lukáts János, Zászlós Levente, Soltész Márton és mások hiánypótló irodalomértelmező könyvei. S a kiadó ezernyi más kötete közül külön ki kell emelnünk azokat a könyveket is, amelyek Lisztóczy László, a kiváló egi irodalomtudós esszéit, tanulmányait, köztük erdélyi tárgyú irodalom- és művelődéstörténeti írásait, Dsida Jenő-monográfiáit, sőt vallomások és hitvallások költeményeit is tartalmazzák. És mindenképpen méltató elismeréssel kell emlegetnünk, hogy például az *Aranyrög Könyvtár* sorozat számos elfeledett és jelentős határon túli, erdélyi, felvidéki, délvidéki, kárpátaljai opust, főleg kitűnő regényeket tett közkinccsé – Makkai Sándortól, Berde Máriaától, Gulácsy Iréntől, Markovits Rodiontól, Indig Ottótól, Szenteleky Kornéltól, Szombathy Viktortól, Vécsey Zoltántól, Darkó Istvántól, Neubauer Páltól, Tamás Mihálytól és a többiektől; vagy mindezeket túl is felidézni, hogy Szabó Dezső, Németh László, Kuncz Aladár, Herczeg Ferenc, Asztalos Miklós, Zilahy Lajos, Tormay Cécile, Asz-

talos Miklós és még hány kiválóság fontos vagy már alig ismert művei támadtak új életre – s talán ezzel együtt a felfrissülő megbecsültségre is – e könyvműhelynek köszönhetően! Vagy említhetjük a Pomogáts Béla szerkesztette monumentális antológiákat, szöveggyűjteményeket Erdély trianoni elszakításáról (*Psalmus Hungaricus*, 2010) és 1940-es részbeni visszacsatolásáról (*Üdvözlégy, szabadság!*, 2008). És ami előtt még okvetlenül fejet kell hajtanunk: ez pedig Wass Albertnek, az erdélyi magyar irodalom Babits Mihálytól Baumgarten-díjat elnyert reprezentánsának az életmű-kiadása. A feledésből, a kommunizmus alatti eltiltottságból hozta ez a sorozat őt, a transzszilván, az emigráns, az egyetemes magyar író a felszínre és tette annyira népszerűvé. S Turcsány Péter még Wass Albert Könyvesboltot is nyitott Budapest belvárosában, hogy onnan is terjeszthesse a közkedvelt író műveit. És a számtalan hozzá kötődő ünnepség között a talán legrangosabb, legemlékezetesebb tudományos konferenciát is megrendezte Pomázon 2008-ban (Jókai Anna, Hegedűs Loránt, Tüskés Tibor, Pomogáts Béla, Kabdebó Lóránt, Adamikné Jászó Anna, Szász István Tas, Szócs Géza, Lisztóczy László, Márkus Béla, Balázs Ildikó, Nyiri Péter és sokan mások részvételével), s ennek anyagát kötetben is közreadta 2009-ben „és lésszen csillagfordulás” címmel.

Ő maga pedig grandiózus nagymonográfiával tisztelgett Wass Albert emléke előtt. Hatalmas ívű áttekintés – gondos és felfedező értékű filológiai aprómunkával és eszmei tanúságtétellel, felemelő odaadással és megragadó szellemiséggel elkészített szakkönyv ez. Olyannyira mértékadó, hogy amikor Balázs Ildikó, aki szintén a Kráter Műhelynél megjelentette Wass Albert életmű-bibliográfiáját, s majd a debreceni egyetemen doktorált az író első pályaszakaszát feltérképező disszertációjával, akkor annak vitáján mint hivatalos bíráló többször emlegethettem Péter hajszálpontos megfigyeléseit, bizvást hivatkozhattam rá, részint megerősítve, részint kiegészítve Balázs Ildikó okfejtéseit. Hogy például a Wass Albert-költészet természet- és tájképi, hangulatlírai összetevőinek boncolgatásával, s a Tompa Lászlótól eredő költői ösztönzések vagy az övéihez hasonlítható szóképi fordulatok poétikai-retorikai analízisével talán Turcsány Péter teszi a legerőteljesebb kísérletet mindennek a felderítésére, főként a fenyő-szimbólum használatának módozatait vizsgálva. Vagy az is leleményes elemzői ötlet, ahogyan bizonyos prózarészletek egyenesen versszerűvé tagolására ragadtatja magát, ezzel is igazolva a Wass-féle prózapoézis tagadhatatlan hatásformáinak elementaritását és szuggesztivitását. S még azt is akkurátusan kinyomozta az író erdélyi református egyházkerületi gondnoki tisztségével kapcsolatosan, hogy egészen pontosan a széki egyházmegye gondnokságát vállalta el 1935-ben.

Amikor Zsávolya Zoltán és Soltész Márton 2011-ben, Péter hatvanadik születésnapján megszervezte az őt köszöntő tisztelő konferenciát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem piliscsabai bölcsészkarán, akkor én magam örömmel véve azon részt, felidéztem, hogy az ünnepelt legelső verseskönyvéről, illetve az éppen akkor nemrég

megjelent addigi utolsó könyvéről (a Wass-monográfiáról) is írhattam méltatást. A nyolcvanas évek elején az akkori Művészeti Alap fiatal kritikusoknak adományozott ösztöndíjával igyekeztem szemlézni nemzedéktársaim könyveit, köztük Péter első kötetét is – ifjonti kritikai hevülettel. (In: B. Z.: *Sorsjelző*, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 2006.) S évtizedekkel később pedig recenziót tehettem közzé a Wass Albert-kutatás immár megkerülhetetlen alapidokumentumáról. (In: *Új Könyvpiac*, 2008/9.)

S ha pedig most összegezném, hogy honnan hová érkezett kedves íróbarátunk, jó társunk a sok évtizedes harcokban, bajokban és örömeiben, aki még csak most lenne hetven éves, akkor ezt mondhatnám: tarisznyával vágott ő neki Kárpát-medencei, Kárpát-hazai valóságos és szellemi vándorútjának, szép és tanulságos garabonciás kalandjainak; mi pedig most, ma az ő lélekemelő munkásságának a bőségszarujából is meríthetünk erőt, hitet és tudást – és sok reménységet a magyar és emberi jövőben.

